

MAGDALENA DĄBROWSKA

UNIwersytet Warszawski

Na drodze do słownika pisarek rosyjskich (od „katalogu bibliograficznego” Stiepana Russowa do słownika Nikołaja Golicyna)

Artykuł o *Próbie słownika historycznego pisarzy rosyjskich* Nikołaja Nowikowa z 1772 roku M.P. Lepiochin rozpoczął od przypomnienia, że pierwszego opracowania – autorstwa M.I. Suchomlinowa – doczekał się on dopiero w 1865 roku, a więc blisko sto lat po ukazaniu się (Лепехин, 1989: 234–250; por. Сухомлинов 1865, т. 6: 230–261, т. 7: 114–115). Jeszcze gorzej prezentuje się stan badań nad pierwszymi kompendiami o twórczości literackiej kobiet rosyjskich – *Katalogiem bibliograficznym rosyjskich pisarek* Stiepana Russowa z 1826 roku i *Materiałami do historii rosyjskich kobiet autorów* Michaiła Makarowa, zamieszczanymi w częściach w czasopiśmie Piotra Szalikowa „Damskij żurnal” na początku lat 30. XIX wieku, a także nawet nad przygotowywanym od 1856 roku i wydanym w postaci książkowej w 1889 roku *Słownikiem bibliograficznym pisarek rosyjskich* Nikołaja Golicyna. Za próbę odtworzenia dziejów prac nad stworzeniem słownika rosyjskich kobiet pióra może uchodzić wprawdzie przedmowa autorska do ostatniej wymienionej pozycji, ale z racji tego, że Golicyn właściwie nie wychodzi w niej poza chronologiczne zestawienie inicjatyw badawczych w tym zakresie i nieco szerszej charakteryzuje tylko własne prace, ma ona znaczenie w badaniach bardziej nad samym Golicynowskim *Słownikiem bibliograficznym pisarek rosyjskich* niż nad przedsięwzięciami lat poprzednich. Prace Russowa, Makarowa i Golicyna, które w kluczu porównawczym staną się przedmiotem rozpatrzenia w niniejszym szkicu, były

raczej omijane przez badaczy dwudziestowiecznych, mimo że studia nad twórczością literacką kobiet (i szerzej nad rolą kobiety w życiu społecznym i kulturalnym) od lat są prowadzone z bardzo dużą intensywnością¹, a ponadto podejmowane są dalsze próby stworzenia słownika pisarek rosyjskich (por. Файнштейн, 1994: 66–67). Niedostateczne zainteresowanie badaczy pracami wymienionych autorów tylko częściowo można wytłumaczyć ograniczonymi możliwościami dotarcia do nich: o ile bowiem *Katalog bibliograficzny rosyjskich pisarek* Russowa już na początku XX wieku uchodził za „rzadkość bibliograficzną” (zob. Ульяновский, 1903: 29), o tyle *Słownik bibliograficzny pisarek rosyjskich* Golicyna doczekał się wydania reprintowego w Lipsku w 1974 roku².

Ramy czasowe omawianego materiału tworzą zatem lata 1826–1889, czyli daty wydania *Katalogu bibliograficznego rosyjskich pisarek* Russowa (Руссов, 1826) i *Słownika bibliograficznego pisarek rosyjskich* Golicyna (Голицын, 1889), ale można by je rozszerzyć do lat 1826–1891. W roku 1891 ukazała się bowiem praca Siergieja Ponomariowa *Nasze pisarki*, pomyślana – co sygnalizuje podtytuł, zawierający wskazanie na *Słownik bibliograficzny pisarek rosyjskich* – jako recenzja pracy Golicyna oraz (w związku z tym, że recenzent doszukał się w niej licznych niedociągnięć) jej uzupełnienie (Пономарев, 1891). Cechy słownika ma tylko druga część *Naszych pisarek*, którą wypełniają ułożone w porządku alfabetycznym notki o 419 rosyjskich literatkach; pierwsze cztery pozycje zajmują autorki o nieznanym imieniu i nazwisku, określone mianem „anonim”, a na ostatnich czternastu znalazły się, jak czytamy w nagłówku, pisarki tworzące w językach obcych. Notki składają się w większości ze spisu utworów danej autorki wraz z rokiem ich wydania oraz, jeśli ukazały się w czasopiśmie, ich tytułem i numerami stron. Pierwszą – obszerną, bardzo rozbudowaną wewnętrznie – część pracy Ponomariowa wypełnia właśnie ocena Golicynowskiego słownika, a także wyszczególnienie dziedzin życia kulturalnego i społecznego, w których kobiety zaznaczyły swój udział. Szeroka – wykraczająca poza słownikową – formuła przyjęta przez Ponomariowa skłania do osobnego przypatrzenia się jego pracy. Nie stanie się ona zatem obiektem dalszych rozważań. Brak formuły słownikowej wyklucza także wybór na przedmiot zainteresowań pracy Nikołaja Bilewicza zamieszczonej w gazecie „Московский Городской Листок” w 1847 roku (Билевич, 1847, *passim*), chociaż – podobnie jak *Nasze pisarki* Ponomariowa – z powodzeniem może zostać ona wykorzystana jako tło interpretacyjne wymienionych słowników.

¹ Zob. np. serię *Frauen Literatur Geschichte. Texte und Materialien zur russischen Frauenliteratur*, w kontekście studiów nad literaturą XVIII wieku w szczególności tom 9, Wilhelmshorst 1998, i tom 11, Fichtenwalde 1999.

² *Библиографический словарь русских писательниц. Князя Н.Н. Голицына, Санкт-Петербург 1889 (Fotomechanischer Neudruck nach den Originalausgaben Petersburg 1889–1891, Leipzig, 1974).*

Powstanie prac Makarowa i Golicyna było rozciągnięte w czasie. Zamyśl co najmniej dwuetapowej pracy nad swoim „katalogiem bibliograficznym” miał również Russow, ale nie udało mu się wyjść poza etap pierwszy. Przed wypuszczeniem na rynek wydania książkowego Golicyn opublikował swój słownik we fragmentach w periodykach „Warszawskij dziennik” w latach 1880–1881 (m.in.: Голицын, 1880, *passim*) oraz „Żurnał Ministerstwa Narodnego Proswieszczenija” w latach 1888–1889 (Голицын, 1888–1889, *passim*). W przedmowie do wydania z 1889 roku (Голицын 1889, s. IV, V – przedmowa) wskazał na siebie samego jako na autora *Wykazu pisarek rosyjskich (1759–1857)*, zamieszczonego w gazecie „Mołwa” w 1857 roku (Голицын, 1857, *passim*), oraz – jako jego uzupełnienia, podpisanego pseudonimem Nikołaj Kniżkin – *Słownika pisarek rosyjskich. 1759–1859*, opublikowanego w czasopiśmie „Russkij archiw” w 1865 roku (Голицын, 1865: 1391–1481). Różny zakres czasowy zaznaczony w tytule pracy Golicyna w jego kolejnych wydaniach oznacza, że zamierzeniem autora było uwzględnienie najnowszych dokonań literackich, doprowadzenie dziejów pisarstwa kobiet do współczesności. Wersja opublikowana w 1865 roku miała przy tym charakter rocznicowy, powstała bowiem w związku z setną rocznicą narodzin twórczości literackiej kobiet rosyjskich³. Na każdym z etapów powstawania i publikowania słownika Golicyna następowało włączenie do niego materiału z ostatnich lat, ale także wprowadzenie uzupełnień dotyczących twórczości przedstawicielek czasów wcześniejszych. Z przedmowy do wydania z 1889 roku wynika, że konsultantami Golicyna byli M.N. Longinow, S.D. Połtoracki, S.A. Sobolewski oraz przede wszystkim S.I. Ponomariow i W.I. Saitow (Голицын, 1889, s. IV, V – przedmowa; por. *Отечественные...*, 2015, *passim*). Etapami – rozumianymi jednak tylko w jeden sposób – powstawały też *Materiały do historii rosyjskich kobiet autorów* Michaiła Makarowa, jak wiadomo, publikowane w częściach w piśmie Szalikowa „Damskij żurnał” na początku lat 30. XIX wieku (Макаров, 1830, 1833, *passim*). Jeśli słownik Golicyna podlegał jednoczesnemu „przedłużaniu” i „poszerzaniu”, to praca Makarowa rozrastała się głównie „wszerz”: do rąk czytelników trafiały najpierw biogramy zawierające informacje znajdujące się w posiadaniu autora w momencie podjęcia pracy nad „materiałami”, potem zaś – gdy zaczęły napływać do niego dodatkowe informacje (o charakterze uzupełnień, uściśleń i korekt), o które kilkakrotnie sam prosił czytelników na łamach czasopisma Szalikowa – dodawał do nich „dopełnienia”, występujące w całości publikacji jako aneksy⁴; wyraźny podział na

³ W 1859 roku miało sto lat od opublikowania przez córkę Aleksandra Sumarokowa, Jekatierinę Sumarokową-Kniaźninę, wierszy w wydawanym przez ojca czasopiśmie „Trudolubiwaja pczela”.

⁴ Po raz pierwszy z taką prośbą Makarow wystąpił w przypisie do notki o Jekatierinie Wojejkowej, następnie w przedmowie do pierwszego „odcinka” „dopełnień”, zaczynającego się, podobnie jak część główna „materiałów”, od notki o Sofii Aleksiejewnie. Całości swojej pracy Makarow nie opatrzył osobą przedmową.

dwie części, odzwierciedlający owe dwa etapy pracy, został podkreślony przez modyfikację tytułu: pierwsza część – właściwa – jest zatytułowana *Materiały do historii rosyjskich kobiet autorów*, druga – aneksowa – występuje pod nazwą *Dopełnienia do wydanych materiałów do historii rosyjskich kobiet autorów*. „Informatorzy” Makarowa, czyli osoby, które odpowiedziały na jego apele o nadsyłanie informacji o pisarkach, w większości nie zostali przez niego ujawnieni. *Katalog bibliograficzny rosyjskich pisarek* Russowa i *Materiały do historii rosyjskich kobiet autorów* Makarowa figurują w bibliograficznych „partiach” haseł w ostatniej wersji słownika Golicyna.

Słowami kluczowymi w badaniach nad słownikami pisarzy są „bibliografia” i „biografia”. Relację między bibliografią a studiami historycznoliterackimi można określić za Tadeuszem Mikulskim w następujący sposób: „zbieractwo materiału wyprzedza jego opracowanie; dopiero bibliografia nowożytna uświadomiła sobie zadanie podstawowe, które wyraża się w hasle: [...] opis i systematyka tekstów” (Mikulski, 1951: 65). Jeszcze dobitniej wypowiedział się Konstanty Wojciechowski: „badacz literatury bez bibliografii się nie obejdzie, od niej rozpoczyna albo w pewnych wypadkach sam ją musi stworzyć, nim przystąpi do badań” (Wojciechowski, 1960: 276). W kontekście informacji biograficznych za Gwidonem Zalejką należy wskazać zaś na możliwość włączenia ich „w szersze struktury naukowej wiedzy o człowieku”, bowiem „w badaniach tych chodzi nie tyle o poznanie indywidualnych losów poszczególnych przedmiotów badań (ludzi), ile o gromadzenie wiedzy o człowieku w ogóle, najlepiej przy tym wiedzy uporządkowanej i dającej się ująć teoretycznie” (Zalejko, 1993: 15). I jeszcze jedna uwaga teoretyczna, powstała pod wpływem wprowadzonego przez Zalejkę do tytułu artykułu sformułowania „refleksje nad historycznością biografistyki”: warto pamiętać mianowicie o postulatcie Henryka Markiewicza zastąpienia terminu „biografistyka” terminem „biografika”, motywowanym istnieniem takich słów jak „logika”, „heraldyka” czy „historyka” (Markiewicz, 1998: 13).

Słowem kluczem jest oczywiście także „słownik”. Od razu nasuwa się jednak pytanie, czy każda z omawianych prac jest w istocie słownikiem? I kolejne, bardziej szczegółowe: jeśli tak, to jakim? Mimo iż Golicyn nazwał swoją pracę – w przedmowie do wydania z 1889 roku oraz w tytułach dwóch ostatnich opublikowanych wariantów – „słownikiem bibliograficznym”, ma ona cechy słownika bio(graficzno)-bibliograficznego, na co wskazuje sposób budowy hasła: co prawda najwięcej miejsca rzeczywiście zajmują w nim dane bibliograficzne (z klasycznym podziałem na literaturę podmiotu i literaturę przedmiotu oraz z zachowaniem odrębnej numeracji pozycji w każdej z nich), to jednak informacje biograficzne również się w nim znajdują. Z odwrotną sytuacją – przewagą materiału biograficznego nad bibliograficznym, do tego z rozbudowaną warstwą anegdotyczną (anegdota stanowi częsty element konstrukcyjny biografii; zob. Sławiński, 2010:

32) – mamy do czynienia w „materiałach” Makarowa, będących jednak nie słownikiem biograficznym w pełnym tego słowa rozumieniu, lecz jedynie – z czego autor dobrze zdawał sobie sprawę i co wyraził w tytule – zbiorem luźnych, roboczych materiałów do przyszłego słownika. Zamieszczenie w czasopiśmie Szalikowa aneksów („dopełnień”) do nich sprawiało, że materiały te tworzyły się jak gdyby na oczach czytelników i z ich merytorycznym udziałem. Również Russow traktował swój „katalog bibliograficzny” jako materiały – jak się wyraził w przedmowie – do „słownika historycznego pisarek”, którego przygotowanie miał w planach; odstępianie od pierwotnego zamiaru, czyli porzucenie na „katalogu bibliograficznym”, motywował tu szczupłością i ograniczonością zebranych informacji (Руссов, 1826, б.н.с. – przedmowa). Z zamykającej przedmowę deklaracji Russowa, że zamierzony słownik powstanie, jeżeli uda mu się poznać więcej życiorysów (Руссов, 1826, б.н.с. – przedmowa), można wysnuć wniosek, że jego celem mogło być przygotowanie słownika nie tyle bibliograficznego, ile biograficznego czy przynajmniej biobibliograficznego.

Z zawartych w przedmowie do wydania książkowego słownika wyliczeń Golicyna wynika, że „katalog” Russowa rzucał światło na 97 autorek, w pracy Makarowa wymienionych jest ich 65, jego własny *Słownik bibliograficzny pisarek rosyjskich* zawiera biogramy 1286 literatek (Голицын, 1889, s. III, VI – przedmowa). Zwiększającą się liczbę autorek uwzględnionych w kolejnych pracach można skomentować znów słowami Golicyna z przedmowy do *Słownika bibliograficznego pisarek rosyjskich*:

pierwsza próba przeglądu działalności rosyjskich kobiet pisarek pochodzi z tego okresu w historii naszej [tj. rosyjskiej – M.D.] literatury, kiedy praca literacka była udziałem tylko bardzo niewielu kobiet, gdy wśród ludzi pióra kobiety stanowiły wyjątek (Голицын, 1889, s. III – przedmowa),

a także stwierdzeniem Russowa z przedmowy do *Katalogu bibliograficznego rosyjskich pisarek*: „liczba pisarek w danym kraju wskazuje na stopień jego oświecenia” (Руссов 1826, б.н.с. – przedmowa). Jeszcze ściślej są wyliczenia Golicyna dotyczące wersji jego własnego słownika: *Wykaz pisarek rosyjskich (1759–1857)* z 1857 roku obejmował 314 osób, do 440 wzrosła ich liczba w *Słowniku pisarek rosyjskich. 1759–1859* z 1865 roku (Голицын, 1889, s. IV – przedmowa).

W *Katalogu bibliograficznym rosyjskich pisarek* Russowa i *Słowniku bibliograficznym pisarek rosyjskich* Golicyna występuje alfabetyczny układ haseł. W *Materiałach do historii rosyjskich kobiet autorów* Makarowa – zarówno w ich części głównej, jak i w „dopełnieniach” – mamy do czynienia natomiast z porządkiem chronologicznym, rozumianym przy tym na dwa sposoby: pisarki są wymieniane według zasady „od najstarszych do najmłodszych”, a ponadto każda zostaje przypisana do jednego z czterech okresów w historii literatury rosyjskiej: „wieku Łomonosowa”, „wieku Katarzyny

Wielkiej”, „panowania Pawła I” i „wieku Aleksandra”⁵. Można dodać, że próbę periodyzacji literatury rosyjskiej podjął również Bilewicz, który wyodrębnił w jej dziejach stulecia XVIII i XIX, a także – w ramach tego drugiego – okresy „karamzinowski” i „puszkinowski” oraz „ostatnie piętnastolecie” (Билевич, 1847, *passim*). Wprawdzie wszyscy trzej rozpatrywani autorzy za początek pisarstwa kobiet rosyjskich przyjmują wspomniany rok 1759, zdarza im się jednak przywoływać zasłużone dla rozwoju kultury przedstawicielki czasów wcześniejszych. W *Katalogu bibliograficznym rosyjskich pisarek* Russowa drugie hasło jest poświęcone córce wielkiego księcia czernihowskiego Wsiewołoda Jarosławowicza, Annie (Рыцков, 1826: 6).

Ważne miejsce w pracach Russowa, Makarowa i Golicyna zajmują przypisy. Russow wprowadza ich siedem, zawierając w nich bądź dodatkowe wyjaśnienia na temat danej autorki, bądź odsyłając do innych pozycji swojego *Katalogu bibliograficznego rosyjskich pisarek*. W podobny sposób można podzielić przypisy w *Materiałach do historii rosyjskich kobiet autorów* Makarowa. Na osobne odnotowanie zasługują przypisy do przedmowy do *Słownika bibliograficznego pisarek rosyjskich*, w których Golicyn nakreślił sylwetki wcześniejszych badaczy twórczości kobiet rosyjskich, w tym Russowa i Bilewicza.

W badaniach nad „partiami” bibliograficznymi prac Russowa, Makarowa i Golicyna kluczowe wydają się dwa pytania: o źródło pochodzenia przytaczanych danych bibliograficznych oraz stopień ich kompletności. Pierwsze z nich jest w istocie pytaniem o to, czy poszczególne pozycje zostały opisane *de visu*, a zatem czy zapisy bibliograficzne autor sporządził w oparciu o egzemplarz dzieła trzymany w ręku⁶. Jednoznacznej – pozytywnej – odpowiedzi można udzielić tylko w odniesieniu do słownika Golicyna, który dwukrotnie – w przedmowie do haseł opublikowanych w czasopiśmie „Russkij archiw” z 1865 roku oraz w przedmowie do wydania książkowego z 1889 roku – deklarował wykorzystanie zasady *de visu*. „Lata, formaty, tomy, strony...” – to tylko niektóre dane, które uwzględni Golicyn w słowniku i które wymienia w przedmowie do wydania z 1889 roku (Голицын, 1889, s. VI – przedmowa).

Twórcy słowników miewali problemy z identyfikacją nie tylko utworów, ale także samych autorek. Tej kwestii dotyczy obszerny *passus* ze wspo-

⁵ Pierwszy okres reprezentowały Jekatierina Sumarokowa-Kniażnina i Aleksandra Rżewska. Do drugiego – poza samą Katarzyną II – należały Jekatierina Daszkowa, Anna Wielaszewa-Wołyncewa, Maria Zubowa, Jelizawieta Chieraskowa, Maria Orłowa i Aleksandra Chwostowa. Przedstawicielkami trzeciego były Jelizawieta Ogariowa, Maria Pospielowa i Jelizawieta Titowa. W okresie czwartym tworzyły Warwara Kniażnina i Maria Moskiwina. Każdy okres miał oczywiście liczniejszą reprezentację.

⁶ Pierwszą w Rosji próbą stworzenia „repertuaru książek rosyjskich” w oparciu o zasadę *de visu* był *Rys rosyjskiej bibliografii* (Опыт российской библиографии, 1813) Wasilija Sopikowa, zawierający dane 13 249 pozycji wydanych od czasu wprowadzenia druku do 1813 roku i częściowo w latach 1813–1818 (zob. Здобнов, 1955, s. 176).

mnianej przedmowy Golicyna z 1865 roku, w którym – ustosunkowując się do zarzutów publicysty czasopisma „Sowriemiennik” (Добролюбов, 1858: 236–242)⁷ – przyznawał, że „w jego Wykazie [z 1857 roku – M.D.] znalazło się [...] więcej niepewnych informacji niż pewnych i w żadnym wypadku nie mógł on zostać uznany za poważny materiał” (Голицын, 1865: 1391 – przedmowa). Jak sugerował ów publicysta, a był nim jeden z najgłośniejszych rosyjskich krytyków literackich połowy XIX wieku Nikołaj Dobrolubow, zdarzyła się tu sytuacja niczym ze słynnych *Martwych dusz* Nikołaja Gogola, z istotną jednak różnicą: jeśli w powieści Gogola na liście zakupionych przez Cziczikowa „chłopów” znalazły się kobiety, które miały uchodzić za mężczyzn, to w słowniku Golicyna figurują mężczyźni, którzy uznani zostali za kobiety. W pełnej pokory, ale i humoru odpowiedzi Golicyna na krytykę Dobrolubowa czytamy: „między pisarkami znalazła się nawet Jelizawieta Wróbel, a ja ze swojej strony dodam, że nie obyło się i bez »Grzegorza Dojeżdżaj-nie-dojedziesz« i samego »Piotra Sawieliewa Nieszanuj-Koryto«” (Голицын, 1865: 1391 – przedmowa; por. Gogol, 1987: 142, 143). Gogolowski kontekst musiał być dla czytelników w pełni zrozumiały.

Źródła problemów autorów słowników z materiałem biograficznym były dwojakie. Wszyscy odczuwali niedostatek wiedzy faktograficznej, który starali się przezwyciężyć nie tylko poprzez samodzielne studia, ale także, jak wiadomo, dzięki „informatorom”, którzy odpowiadali na ich apele o nadsyłanie uzupełnień i poprawek. Wszyscy stykali się także z takimi zjawiskami życia literackiego XVIII – pierwszej połowy XIX wieku, jak posługiwanie się przez twórców pseudonimami lub kryptonimami czy mistyfikacje literackie. Najwięcej uwagi do odtworzenia drogi życiowej i pisarskiej autorek przywiązywał Makarow: każdą z nich – na tyle, na ile pozwalał mu zasób wiedzy – przedstawiał od strony pochodzenia i sytuacji rodzinnej oraz kontaktów i pozycji w środowisku literackim, a przy rekonstruowaniu drogi twórczej zaznaczał debiut i współpracę z czasopismami. Na potrzebę odpowiedzi na pytanie, kto kryje się pod pseudonimami czy kryptonimami, wskazywał Ponomariow w siedemnastym punkcie swojego zestawienia wniosków płynących z lektury słownika Golicyna (zob. Пономарев, 1891: 21–22). W sprawie jednej z najgłośniejszych na przełomie XVIII i XIX wieku mistyfikacji literackich z udziałem siostr Anny Biezniny i Jelizawiey Trubieski (jeśli przywołać tylko jedną z wersji jej nazwiska) oraz Michaiła Makarowa i nieudanej próby rzucenia na nią światła przez Michaiła Dmitrijewa na łamach gazety „Moskowskije Wiedomosti” w 1857 roku (Дмитриев, 1957: 577) wypowiedział się Golicyn w rubryce „Różności” gazety „Mołwa” z tego samego roku (Голицын, 1857: 375); obie publikacje są powiązane ze sobą: Dmitrijew próbował poprawić błędy merytoryczne popełnione przez Golicyna,

⁷ Artykuł został zamieszczony w rubryce „Nowe książki” z dopiskiem „Listopad. 1858”.

a ten – w rzeczowych i przekonujących słowach – wytknął nieprawidłowość toku myślenia recenzenta.

Jak wynika z powyższych rozważań, badania biograficzne rzeczywiście, jak wyraził się James L. Clifford, prowadzą od „kamyków do mozaiki” czy też, inaczej, polegają na „składaniu kamyków mozaiki” (Clifford, 1978, *passim*). Tą samą metaforą z powodzeniem można posłużyć się w odniesieniu do badań bibliograficznych. Twórcom słowników pisarek rosyjskich nieprzerwanie towarzyszyła myśl, że nie wszystkie „kamyki” do owej „mozaiki” biograficzno-bibliograficznej uda im się znaleźć i prawidłowo do siebie dopasować. W tym kontekście warto zacytować słowa Golicyna z przedmowy do wydania słownika z 1889 roku: „żadna praca bibliograficzna nie może poszczycić się [...] kompletnością i dokładnością [...] – to niemal bibliograficzny aksjomat” (Голицын, 1889, s. VI – przedmowa).

Dzieje słowników biobibliograficznych, zjawiska charakterystycznego dla wielu krajów europejskich (por. Aleksandrowska 1970: 9–35; Kayфман, 1955), przebiegały w Rosji dwuetapowo: najpierw powstawały słowniki „ogólne”, obejmujące całokształt środowiska literackiego, potem – od drugiej połowy lat 20. XIX wieku – dołączyły do nich słowniki „specjalistyczne”, dokumentujące tylko pewne kategorie pisarzy, wyodrębnione ze względu na kryterium terytorialne (geograficzne), ideologiczne czy wreszcie ze względu na płeć. Najstarsze z nich były jeszcze nie tyle słownikami, ile raczej, co pokazują przywołane przykłady, „próbami słownikowymi”. Określeniem „próba” posługiwali się zresztą często sami ich twórcy, by wymienić choćby *Próbkę słownika historycznego pisarzy rosyjskich* Nikołaja Nowikowa z 1772 roku. Powszechnie przyjęło się sądzić, że stanowi ona pierwsze tego typu opracowanie na gruncie rosyjskim. W istocie jednak jest pierwszym wydrukowanym opracowaniem tego rodzaju, gdyż wyprzedziła ją praca J.J. Sztelina z początku lat 60. XVIII wieku, przez blisko sto lat od powstania pozostająca jednak w rękopisie (Здобнов, 1955: 108). W pierwszej połowie XIX stulecia ważne miejsce wśród twórców słowników pisarzy rosyjskich zajął Jewgienij Bołchowitinow, którego działania w tym zakresie określa się jako „biobibliograficzne” (Здобнов, 1955: 198–204). Do pracy Nowikowa wielokrotnie odwoływał się Makarow w *Materiałach do historii rosyjskich kobiet autorów*. Zarówno ona, jak i wydany w 1845 roku *Słownik rosyjskich pisarzy świeckich* Bołchowitinowa są stale powtarzającymi się pozycjami bibliograficznymi w pracy Golicyna.

Na zakończenie warto jeszcze krótko odpowiedzieć na pytanie, kim byli trzej przywołani badacze pisarstwa kobiet rosyjskich, tym bardziej że, jak wiadomo, taką próbę podjął już Golicyn w przedmowie do swego słownika. „Stiepan Wasiliewicz Russow, ur. w 1768, zm. [...] w 1842, członek honorowy Akademii Nauk, [...] były prokurator żytomierski” – pisał Golicyn o twórcy *Katalogu bibliograficznego rosyjskich pisarek* (Голицын, 1889, s. III – przypis do przedmowy). O Michaiile Nikołajewiczu Makaro-

wie (ur. w 1785, zm. w 1847) mowa jest zwykle w kontekście czasopism dla kobiet, przy czym nie tylko pisma „Damskij żurnal”, na którego łamach w latach 30. XIX wieku ukazały się *Materiały do historii rosyjskich kobiet autorów*, ale przede wszystkim pism „Żurnal dla miłych” z 1803 roku, „Damskij żurnal” z 1806 roku oraz niezrealizowanego (będącego właśnie wspomnianą mistyfikacją literacką) pomysłu na wydanie pisma pod tytułem „Amur”. Ze wszystkimi tymi periodykami związany był (w różny sposób) Piotr Szalikow, a przynajmniej związek z nimi jest mu przypisywany. Nikołaj Nikołajewicz Golicyn (ur. w 1836, zm. w 1893) był historykiem i bibliografem, a także działaczem państwowym od 1875 roku zajmującym się sprawami Królestwa Polskiego, redaktorem gazety „Warszawskij dziennik”.

Towards the dictionary of the Russian women writers (from “the bibliographic catalogue” by Stepan Russov to the dictionary by Nikolay Golitsyn)

Summary

The article contains a comparison of the three oldest dictionaries of the Russian women writers: 1. The bibliographical catalogue of the Russian women writers (1826) by Stepan Russov, 2. The materials to the history of the Russian women writers (1830, 1833) by Mikhail Makarov, 3. The bibliographical dictionary of the Russian women writers (1889) by Nikolay Golitsyn. There are presented also the works of Nikolay Bilevitch: The Russian women writers in 18th century and The Russian women writers in 19th century (1847), and Our women writers (1891) by Sergey Ponomaryov. The article treats on the history of the dictionaries and their structure (biographical and bibliographical materials).

Keywords: dictionary, women writers, Russia, biography, bibliography

Słowa kluczowe: słownik, kobiety pisarki, Rosja, biografia, bibliografia.

Bibliografia

Bibliografia w języku rosyjskim

Билевич Н. (1847), *Русские писательницы XVIII века*, „Московский Городской Листок” 1847, № 78 (11.04.), с. 311–314, № 79 (12.04), с. 315–316, № 80 (14.04), с. 319–321; *Русские писательницы XIX века*, „Московский Городской Листок” 1847, № 108 (21.05), с. 435–438, № 109 (22.05), с. 440–442, № 113 (27.05), с. 451–452, № 114 (28.05), с. 455–457, № 167 (3.07), с. 669–670, № 168 (1.08), с. 673–674, № 169 (2.08), с. 677–678, № 171 (5.08), с. 683–686, № 172 (7.08), с. 688–689, № 183 (21.08), с. 723–733, № 185 (25.08), с. 740–742.

- Голицын Н.Н. (1857), *Два слова в ответ на библиографическое замечание в 130-м № Московских ведомостей*, „Молва” 1857, № 31 (9.11), с. 375.
- Голицын Н.Н. (1857), *Список русских писательницам (1759–1857)*, „Молва” 1857, № 28 (19.10), с. 333–336, № 19 (26.10), с. 346–348, № 28 (19.10), с. 333–336, № 30 (2.11), с. 354–356, № 31 (9.11.), с. 371–375, № 33 (23.11), с. 385–387, № 34 (30.11), с. 393–395, № 35 (7.12), с. 400–403.
- Голицын Н.Н. [Н. Книжкин] (1865), *Словарь русских писательниц. 1759–1859*, „Русский архив” 1865, № 12, с. 1391–1481.
- Голицын Н.Н. (1880), *Словарь русских писательниц*, „Варшавский дневник” 1880, № 176, 178, 180, 182–186, 188–189, 194, 196–198, 202, 209–212 (w każdym numerze s. 1–3).
- Голицын Н.Н. (1888), *Библиографический словарь русских писательниц*, „Журнал Министрства Народного Просвещения” 1888, август, с. 1–32, сентябрь, с. 33–64, октябрь, с. 65–96, ноябрь, с. 97–160, декабрь, с. 161–176; 1889, январь, с. 177–224, март, с. 225–288, май, с. 288–290.
- Голицын Н.Н. (1889), *Библиографический словарь русских писательниц*, Санкт-Петербург.
- Дмитриев М. (1857), *Библиографическое замечание*, „Московские Ведомости” 1857, № 130 (29.10), с. 577.
- Добролюбов Н.А. [Б.п.] (1858), „Поденьшина, сатирический журнал Василия Тузова”, 1769. Издание А. Афанасьева. Москва 1858. „Кошелек, сатирический журнал Н.И. Новикова”, 1774. Издание А. Афанасьева. Москва 1858, „Современник” 1858, т. 72, с. 236–242.
- Здобнов Н. (1955), *История русской библиографии до начала XX века*, Государственное Издательство культурно-просветительной литературы, Москва.
- Кауфман И.М. (1955), *Русские библиографические и биобиблиографические словари*, Государственное Издательство культурно-просветительной литературы, Москва.
- Лепехин М.Р. (1989), „Опыт исторического словаря о российских писателях” Н.И. Новикова. (Некоторые проблемы изучения), „XVIII век”, сб. 16 (Итоги и проблемы изучения русской литературы XVIII века), ред. А.М. Панченко, Наука, Ленинград, с. 234–250.
- Макаров М. [Б.п.], (1830), (1833), *Материалы для истории русских женщин-авторов*, „Дамский журнал” 1830, ч. 29, № 1, с. 1–5, № 2, с. 17–23, № 3, с. 33–35, № 7, с. 97–102, № 10, с. 145–151, № 13, с. 193–198; ч. 30, № 15, с. 17–20, № 16, с. 32–39, № 17, с. 49–58, № 18, с. 65–76, № 19, с. 81–85, № 21, с. 113–121, № 25, с. 177–185; ч. 31, № 27, с. 1–8; ч. 31, № 29, с. 33–44, № 30, с. 49–55, № 39, с. 193–201; ч. 32, № 51–52, с. 113–120; 1833, ч. 44, № 51–52, с. 145–150.
- Отечественные... (2015), *Отечественные библиографы и библиографоведы. Указатель документальных источников и литературы о жизни и деятельности 1917–2014*, ред. Г.Л. Левин, А.В. Теплицкая и др., Пашков дом, Москва
- Пономарев С.И. (1891), *Наши писательницы. Библиографический словарь русских писательниц, князя Н.Н. Голицына*. СПб. 1889, VI и 308, Санкт-Петербург.
- [Руссов С.В.] (1826), *Библиографический каталог российским писательницам*, Санкт-Петербург.
- Сухомлинов М.И. (1865), *Н.И. Новиков, автор исторического словаря о русских писателях*, „Записки Императорской Академии наук” 1865, т. 6, кн. 2, с. 230–261; т. 7, кн. 1, с. 114–115.
- Ульянинский Д.В. (1903), *Среди книг и их друзей*, ч. 1 (Из воспоминаний и заметок библиофила. Русские книжные росписи XVIII века. Библиографический обзор), Москва.
- Файнштейн М.Ш. (1994), *О работе по составлению био-библиографического словаря „Русские писательницы XVIII века”*, [в:] *Российские женщины и европейская культура. Тезисы докладов II научной конференции*, ред. Г.А. Тишкин, РАН, Санкт-Петербург, с. 66–67.

Bibliografia w języku polskim

- Aleksandrowska E. (1970), *Historycznoliterackie kompendia bio-bibliograficzne z zakresu staropolszczyzny i Oświecenia*, [w:] J. Czachowska (red.), *Dokumentacja w badaniach literackich i teatralnych. Wybrane problemy*, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 9–35.
- Clifford J.L. (1978), *Od kamyków do mozaiki. Zagadnienia biografii literackiej*, tłum. A. Mysłowska, Warszawa.
- Gogol M. (1987), *Martwe dusze*, tłum. W. Broniewski, Warszawa.
- Markiewicz H. (1998), *Blaski i cienie „Polskiego słownika biograficznego”*, [w:] B. Łuszczewska, I. Wyczółkowska (red.), *Stan i perspektywy rozwoju biografistyki polskiej*, Opole, s. 9–16.
- Mikulski T. (1951), *Historia literatury wobec zagadnień księgoznawstwa*, [w:] *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, Wrocław, s. 60–70.
- Sławiński J. (2010), *Anegdota*, [w:] M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław, s. 32.
- Wojciechowski K. (1960), *Uwagi wstępne do badań nad nowszą literaturą polską*, [w:] H. Markiewicz (red.), *Teoria badań literackich w Polsce. Wypisy*, t. 1, Kraków, s. 274–303.
- Zalejko G. (1993), *Przeciw metodzie (biograficznej). Refleksje nad historycznością biografistyki*, [w:] T. Rzepa, J. Leoński, *O biografii i metodzie biograficznej*, Poznań, s. 15–24.